

ΓΕΦΥΡΕΣ

ΜΙΑ «ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ» ΒΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ J.L. Caskey

MIRIAM CASKEY
Αρχαιολόγος

Στο άρθρο που υπογράφει η σύζυγός του ξεδιπλώνεται η διαδρομή του Αμερικανού αρχαιολόγου, ανασκαφέα της Λέρνας στην Αργολίδα και της Αγίας Ειρήνης στην Κέα. Η προσέγγισή του, πρωτότυπη και ιδιόσυγκρασιακή, προσαρμοζόταν στην κάθε ανασκαφική θέση. Συνδυάζοντας την ενδελεχή επιστημονική έρευνα, την παρατήρηση και το ένστικτο, σε διάλογο με το παρελθόν και με το βλέμμα στραμμένο στο μέλλον, ο Caskey δεν εντάσσεται σε κανένα από τα θεωρητικά ρεύματα της εποχής του.

Η ΑΝΑΔΙΦΗΣΗ ΑΡΧΕΙΩΝ ΤΑ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΧΡΟΝΙΑ ΓΝΩΡΙΖΕΙ ΜΕΓΑΛΗ ΑΝθηση, αφορά κάθε πιθανό και απίθανο θέμα, καταγεγραμμένο σε αναρίθμητους φακέλους, και ενθαρρύνει όχι μόνο τη βιογραφική αλλά και την ιστορική έρευνα. Βιογραφίες ερευνητών του παρελθόντος, παραμελημένες για πολύ καιρό, έρχονται τώρα στο προσκήνιο. Κάποιες από αυτές παρουσιάζονται στο πλαίσιο συμποσίων, τα οποία —θεωρητικά τουλάχιστον— έχουν το πλεονέκτημα να προωθούν διαφορετικές ερμηνείες, να αναδεικνύουν ποικίλες πτυχές και να ενθαρρύνουν ανοιχτές συζητήσεις. Η αλληλογραφία μεταξύ παλαιότερων μελετητών, ιδιαίτερα εκείνη που γεφυρώνει γενιές, φανερώνει τον τρόπο με τον οποίο αυτοί προσέγγιζαν την αρχαιολογική ανασκαφή και την επιφανειακή έρευνα.

Το παρόν άρθρο, που αποτελεί μια «αρχαιολογική» βιογραφία του John Langdon Caskey (1908–1981), φιλοδοξεί να αποτελέσει ένα είδος «γέφυρας». Ορισμένα βιογραφικά δεδομένα έχουν άμεση συνάφεια με τις ανασκαφικές μεθόδους των δεκαετιών του 1950, του 1960 και του 1970, όπως και με την προσέγγιση του έργου του Caskey ως αρχαιολόγου εκείνη την εποχή. Πολλά από αυτά είναι γνωστά, κάποια άλλα προφανή, υπάρχουν όμως και περιπτώσεις αρχείων που παρέμειναν παραγνωρισμένα ή καταχωνιασμένα. Τα αρχεία είναι διασκορπισμένα και όχι πάντα προσβάσιμα, για πολλούς λόγους¹. Η αρχαιολογική έρευνα, ωστόσο, απαιτεί μια κριτική μάλλον αντιμετώπιση, και όχι μια επιφανειακή προσέγγιση που αγνοεί το ιστορικό πλαίσιο και σημαντικές πληροφορίες του προσωπικού βίου, ή μια τυφλή αποδοχή. Στόχος εδώ είναι μια ισορροπημένη οπτική. Οι δικές μου παρατηρήσεις θα πρέπει να βοηθήσουν ως κάποιο είδος πλαισίου.

Πρώιμο ξεκίνημα

Ο Caskey είχε την τύχη να έρθει σε επαφή με αρκετές ξένες γλώσσες ήδη από μικρή ηλικία. Πατέρας του ήταν ο Lacey D. Caskey (1880–1944), επί πολλά έτη επιμελητής της Συλλογής Κλασικών Έργων Τέχνης του Μουσείου Καλών Τεχνών της Βοστώνης, γνωστός στους κύκλους των αρχαιολόγων κυρίως λόγω του έργου του στο Ερέχθειο². Η μητέρα του, που είχε λάβει και η ίδια κλασική παιδεία, ξεκίνησε από νωρίς την εκπαίδευση του γιου της στις κλασικές γλώσσες, διδάσκοντάς τον κατ' οίκον. Πέθανε όταν εκείνος ήταν ακόμα παιδί. Ο Caskey φοίτησε για μερικά χρόνια στο φημισμένο ιδιωτικό σχολείο Choate και στη συνέχεια ακολούθησε τον πατέρα του στην Ελλάδα³. Από την ηλικία των έντεκα ετών, του επιτρεπόταν να συνοδεύει τους φοιτητές της Αμερικανικής Σχολής Κλασικών Σπουδών στην Αθήνα (στο εξής ΑΣΚΣΑ) στις περιηγήσεις τους σε αρχαιολογικούς χώρους. Εδώ θα πρέπει να σημειωθεί ότι ο πατέρας του διατηρούσε στενές φιλικές σχέσεις με τις οικογένειες των Blegen και Hill και μάλιστα ο Bert Hodge Hill (διευθυντής της ΑΣΚΣΑ από το 1906 έως το 1926) ήταν νονός του.

Ο Caskey είχε επίσης πολύ καλή γνώση της γερμανικής γλώσσας, κυρίως λόγω της παραμονής του στη Δρέσδη, όπου ο παππούς του, Taliaferro Caskey, ήταν πάστορας της Προτεσταντικής Εκκλησίας.

Αυτά ως προς την εκμάθηση ξένων γλωσσών σε νεαρή ηλικία, η οποία έπαιξε σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση ενός ιδιαίτερου αρχαιολόγου. Οι ξένες γλώσσες και το γεγονός ότι από νωρίς ήρθε σε επαφή με το Αιγαίο ήταν δώρα, θεμέλια στα οποία βασίστηκε η μετέπειτα εξέλιξή του.

Στο Αιγαίο τα χρόνια του πολέμου

Η πρώιμη σύνδεση του Caskey με την ΑΣΚΣΑ συνεχίστηκε ως τα χρόνια της ενήλικης ζωής του. Στο Πανεπιστήμιο του Yale (τάξη του 1931) έκανε φίλιες, τις οποίες διατήρησε όλη του τη ζωή. Ο κατάλογος έχει ενδιαφέρον και συμπεριλαμβάνει επαφές με την ΑΣΚΣΑ οι οποίες διατηρήθηκαν και στην επόμενη γενιά⁴. Αντί να συνεχίσει τις μεταπτυχιακές του σπουδές στο Yale, κατόπιν παρότρυνσης του πατέρα του έκανε αίτηση στο Πανεπιστήμιο του Cincinnati, για να φοιτήσει κοντά στον παλιό φίλο του πατέρα του, Carl Blegen. Ο Blegen⁵, ο οποίος αργότερα διακρίθηκε κυρίως στο χώρο της Προϊστορίας, είχε ξεκινήσει τη σταδιοδρομία του στις κλασικές σπουδές (στο Yale), ενώ οι πρώτες ανασκαφές του περιλάμβαναν την έρευνα της Περινής Κρήνης στην Κόρινθο, καθώς και των οχυρώσεων του Ακροκορινθού. Όταν τελικά κατέλαβε μία θέση στο Πανεπιστήμιο του Cincinnati, τα μαθήματα που δίδασκε δεν περιορίζονταν στην Προϊστορία. Επομένως, η προσέγγιση της Προϊστορίας από τον Caskey έγινε αρχικά μέσω των κλασικών σπουδών, τόσο από φιλολογική όσο και από αρχαιολογική άποψη. Η ομηρική παράδοση εξάλλου ήταν ισχυρή⁶.

01

Ο J.L. Caskey (αριστερά) στην Γκίζα, στη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου.

Με τον Jerome Sperling, που επίσης φοιτούσε στο Cincinnati, και τις αδελφές Rawson (τη Marion και την Dorothy), ο Caskey συμμετείχε στις ανασκαφές του Blegen στην Τροία. Μαζί με τον Sperling ταξίδευαν κάθε χρόνο περνώντας από τα νησιά του Αιγαίου και από χώρες της Ευρώπης, συμπεριλαμβανομένης της Ιταλίας. Η επαφή του με το Αιγαίο, όπως και με τις χώρες δυτικά της Ελλάδας, επηρεάστηκε από το ξέσπασμα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, ο οποίος έβαλε τέλος σε εκείνη τη φάση των ανασκαφών της Τροίας⁷.

Τα χρόνια του πολέμου, ο Caskey βρέθηκε στη Σμύρνη, όπου συνεργάστηκε με το αμερικανικό Γραφείο Στρατηγικών Υπηρεσιών (στο εξής OSS), στο οποίο οι γνώσεις του της γερμανικής, ελληνικής, τουρκικής, γαλλικής και, τελευταίας, της ιταλικής γλώσσας αποδείχθηκαν ανεκτίμητες στον αγώνα εναντίον των Ναζί στο Αιγαίο. Μεταξύ των ανθρώπων που συνδέονταν με την ΑΣΚΣΑ και εκείνη την περίοδο βρίσκονταν στην Τουρκία και την Αίγυπτο ήταν ο J. Sperling στην Κωνσταντινούπολη, ο J. Caskey στη Σμύρνη, η Dorothy Hanna Cox επίσης στη Σμύρνη (όπου φρόντιζε Έλληνες πρόσφυγες), η Virginia Grace, που λίγο νωρίτερα ήταν στην Άγκυρα, και ο R. Young στο Κάιρο. Η Susan Heuck Allen έχει μελετήσει διεξοδικά τη συμβολή των ΗΠΑ στις προσπάθειες που έγιναν σε αυτή την περιοχή κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο⁸. Πρωταρχικός τους στόχος ήταν η παρακολούθηση και η υπονόμηση των ναζιστικών δραστηριοτήτων στο Αιγαίο και τη Βόρεια Ελλάδα, με την αποστολή πρακτόρων που έδιναν αναφορές μέσω της βορειοανατολικής Ελλάδας.

Ο Caskey σεβάστηκε τον όρκο σιωπής που είχε ζητηθεί από όλους τους εργαζόμενους για το OSS στην περιοχή κατά τον Β' Π.Π. Κατά συνέπεια, λίγα πράγματα γνωστοποιήθηκαν άμεσα στη συγγραφέα αυτού του άρθρου για τις δραστηριότητές του (εκτός από κάποιες σκόρπιες λεπτομέρειες). Εκείνη την περίοδο δεν κρατούσε ημερολόγιο, παρότι τη δεκαετία του 1950 κατέγραφε κάποιες από τις επαφές του της εποχής του πολέμου σε μικρές ατζέντες⁹. Πολλές πληροφορίες είναι πλέον διαθέσιμες χάρη στα πρόσφατα δημοσιοποιημένα αρχεία τόσο στις ΗΠΑ όσο και στη Μ. Βρετανία. Ωστόσο, όπως επισήμανε η Susan Allen, εξαιτίας των ιδιαιτεροτήτων της αρχειοθέτησης, οι πληροφορίες στα επίσημα αρχεία των ΗΠΑ δεν εντοπίζονται πάντοτε εύκολα.

Τη δεκαετία του 1980 συνάντησα¹⁰ και μίλησα με κάποιους Έλληνες που κυβερνούσαν καΐκια για τον Caskey όταν πήγαν στη Σμύρνη. Αυτοχαρακτηρίζονταν «θαλασσόλυκοι» και μου περιέγραψαν κάποιες από τις διαδρομές τους βόρεια και δυτικά της Σμύρνης. Σε ένα πρόσφατα δημοσιευμένο βιβλίο του, ο Άρης Μανούδης περιγράφει τον επικίνδυνο διάπλου του Αιγαίου από τη μητέρα του και τον ίδιο, ως βρέφος, με σκοπό να συναντήσουν τον πατέρα του, έναν από τους ανθρώπους που υπηρετούσαν τότε μαζί με τον Caskey στη Σμύρνη¹¹. Ορισμένες από τις βρετανικές δραστηριότητες στο Αιγαίο (βλ. Επιχειρήσεις Ειδικών Αποστολών), που επικεντρώνονται στη βάση της Σμύρνης, περιγράφονται διεξοδικά σε ένα βιβλίο του Πέτρου Μακρή-Στάικου¹². Ο εξοπλισμός του βρετανικού λεβαντίνικου σώματος ήταν πιο εξειδικευμένος από τον αντίστοιχο των Αμερικανών, που χρησιμοποιούσαν απλά μικρές βάρκες και κοινά καΐκια. Ο αείμνηστος Γιώργος Πασπάτης περιγράφει στο *Dead Reckoning*¹³ τους κινδύνους που αντιμετώπισε όταν, στην προσπάθεια διαφυγής από την Αθήνα, συνελήφθη και φυλακίστηκε από τους Ιταλούς, διασώθηκε από ανθρώπους του Βρετανού επίτιμου πρόξενου Noel-Rees, με τους οποίους τελικά συνεργάστηκε. Επιπλέον, στα αιγαιακά ταξίδια εκείνης της περιόδου συμπεριλαμβάνεται ο επίσης ριψοκίνδυνος διάπλους της διαφυγής του Παναγιώτη Κανελλόπουλου, η οποία ήταν εξαιρετικά σημαντική για τις κοινές πολεμικές προσπάθειες της Ελλάδας, της Μ. Βρετανίας και των ΗΠΑ αλλά και για το μέλλον της Αιγύπτου, στο έδαφος της οποίας δόθηκαν πολλές μεγάλες μάχες κατά τη μακρά εκστρατεία εναντίον του Ρόμελ (π.χ. στο Ελ Αλαμείν)¹⁴.

Μετά τον πόλεμο

Αφού «περιηγήθηκε» το Αιγαίο, ο Sperling τελικά δεν επέστρεψε στον πανεπιστημιακό βίο, ενώ το έντονο ενδιαφέρον του για την αρχαιολογία της Τρωάδας, το οποίο ποτέ δεν έχασε, εκδηλώθηκε αργότερα, με τη δημοσίευση των ανασκαφικών ευρημάτων του στο Κουμ Τεπέ¹⁵ και τις τακτικές επισκέψεις του στη θέση του Χισαρλίκ, με τη σύζυγό του Clío Adossides Sperling, στα χρόνια της ανασκαφής του Manfred Korfmann. Ο Caskey επέστρεψε στο Cincinnati μετά από μακρά παραμονή σε παλιούς συντρόφους του από το Yale, κατά την οποία πήρε μια σειρά από αποφάσεις. Έχοντας λάβει πρόσκληση να εργαστεί στο Γραφείο Περσικών Υποθέσεων, είχε κιάλας ξεκινήσει να μαθαίνει την αρχαία περσική γλώσσα,

πιστεύοντας ακράδαντα ότι η αρχαία γλώσσα είναι ο καλύτερος τρόπος για να προσεγγίσει κανείς τη σύγχρονη. Τελικά, απέρριψε την πρόσκληση.

Το ενδιαφέρον του, αν και στραμμένο στην Κέα, περιλάμβανε όλο το Αιγαίο, το οποίο, παρόλο που το γνώριζε πράγματι πολύ καλά, σκόπευε να το εξετάσει και ως προς νέους, διευρυμένους ορίζοντες. Όμως, έμελλε να παρεμβληθεί μια άλλη δραστηριότητα.

Αφού θήτευσε ως βοηθός διευθυντή της ΑΣΚΣΑ (1948–49)¹⁶, ο Caskey διαδέχτηκε τον Blegen στη θέση του διευθυντή (1950–1959). Κατά την περίοδο αυτή, για λογαριασμό της ΑΣΚΣΑ, ανέσκαψε τη θέση της Λέρνας στην Αργολίδα και, για μικρό χρονικό διάστημα, την Εύτρηση στη Βοιωτία¹⁷, την οποία είχε ανασκάψει πρωτότερα η Hetty Goldman. Οι υποθέσεις της για την ύπαρξη προηγούμενου νεολιθικού οικισμού επιβεβαιώθηκαν.

Στα καθήκοντα του Caskey όσο ήταν διευθυντής της ΑΣΚΣΑ περιελήφθησαν η αναστήλωση της Στοάς του Αττάλου, καθώς και το «μιστό έργο» της απαλλοτρίωσης και της επακόλουθης μετεγκατάστασης των κατοίκων της Αρχαίας Αγοράς¹⁸.

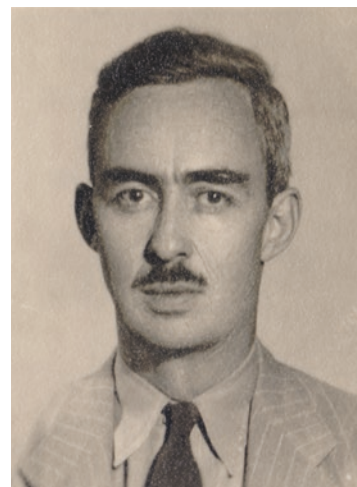
Ενώ ο Caskey όφειλε πολλά στον Blegen, δεν δεχόταν αναγκαστικά όλες τις προδιαγραφές που εκείνος είχε θέσει και, κατά την έκδοση του δεύτερου τόμου, όπως και κάποιων άλλων τόμων της σειράς για την Τροία, υπό τη διεύθυνση του Blegen και σε επιμέλεια του Caskey, δεν έλειψαν οι διαφωνίες ανάμεσα στον Blegen και το φοιτητή του¹⁹. Ο Blegen ήταν σκληρός και απαιτητικός προϊστάμενος και συχνά δυσανασχετούσε όταν κάποιος διαφωνούσε με τις απόψεις του. Παρ' όλα αυτά, ο Caskey διατήρησε το σεβασμό του για το μέντορά του και η επαγγελματική τους σχέση ήταν στενή. Όταν ο Caskey έγινε διευθυντής της Σχολής, πρότεινε χαριτολογώντας στον Blegen ότι πλέον θα μπορούσαν να μιλάνε μεταξύ τους στον ενικό.

Ανασκαφή Λέρνας

Ο Caskey θα είχε ωφεληθεί πολύ εάν είχε μελετήσει την Αργολίδα με το μέντορά του, τον Blegen, του οποίου οι ανασκαφές²⁰ περιλάμβαναν ήδη θέσεις όπως την Κοράκου, την Πρόσυμνα, τον Φλιούντα, τη Νεμέα και τις Ζυγουριές. Οι πρώτες μεταπολεμικές εμπειρίες του Caskey στην Κορινθία, τη Μεσσίνη, την Αργολίδα και τις περιοχές της Νεμέας και των Κλεωνών²¹ ως τις Μυκίνες και τη Ναυπλία είχαν ως υπόβαθρο αλλά και ως γνώμονα τις εμπειρίες τόσο του Blegen όσο και του Wace. Ολόκληρη η περιοχή της Αργολίδας ανέκαθεν προσήλκυε τον Caskey, που την επισκέφθηκε για τελευταία φορά το 1980. Είναι σαφές ότι οφείλει πολλά στον Blegen όσον αφορά την Αργολίδα, γιατί ο Blegen γνώριζε τον τόπο. Ωστόσο, ο Caskey είχε πάει στην Αργολίδα από πολύ νέος και οι αδιαμφισβήτητες γνώσεις που όφειλε στον Blegen είχαν συγκεκριμένα όρια²². Η Λέρνα, γνωστή σε όλους λόγω του άθλου του Ηρακλή με τη Λερναία Ύδρα, είχε μελετηθεί πολύ πριν από τον Β' Π.Π. από παλαιότερους ερευνητές, όπως οι A. Frickenhaus, W. Müller, K.O. Müller κ.ά., στο πλαίσιο της μυθολογικής αποκατάστασης όπως την αντιλαμβάνονταν τότε²³. Φαίνεται πως πρώτος ο Caskey πήρε την απόφαση ανασκαφής στη Λέρνα καθώς και της μετέπειτα συντήρησης του χώρου²⁴. Ο ίδιος σημειώνει ότι δεν υπήρχαν ορατοί υπέργειοι τοίχοι όταν ξεκίνησε η ανασκαφή το 1952²⁵. Όσο για τη θεωρία και τη μέθοδο συντήρησης, όποια κι αν ήταν τα σχέδια του Blegen για τη μελλοντική συντήρηση της θέσης της Τροίας, δεν είχε το χρόνο να τα αναπτύξει ή να τα εφαρμόσει, αφού ξέσπασε ο Β' Π.Π. Προσπάθησε να προστατέψει τα αντικείμενα που βρέθηκαν. Ο ίδιος ο αρχαιολογικός χώρος ήταν ούτως ή άλλως στα χέρια των τουρκικών αρχαιολογικών αρχών, που δεν ενέκριναν την εξαγωγή μεγάλων ομάδων υλικού είτε για έρευνα είτε για φύλαξη και προστασία²⁶.

Η έκθεση του Caskey το 1957 σχετικά με τις εργασίες στη Λέρνα²⁷ είναι διαφωτιστική. Περιγράφει τα γενικά του συμπεράσματα για τη θέση ως εκείνη τη στιγμή και κάνει έναν σύντομο αλλά σαφή απολογισμό των στόχων του και των μεθόδων που εφάρμοσε συγκεκριμένα στη Λέρνα, καθώς και σε άλλες θέσεις. Στην έκθεση δηλώνονται επίσης ξεκάθαρα οι απόψεις του για τη δημοσίευση των ανασκαφικών ευρημάτων: πρώτα η μαρτυρία, ύστερα η ερμηνεία. Η οπτική αυτή εξακολουθεί να ισχύει σήμερα ως προς το ότι θα πρέπει να υπάρχει σαφής διάκριση ανάμεσα στα δύο, ανεξαρτήτως του εάν πρόκειται για αμιγώς, ή όχι τόσο, θεωρητική προσέγγιση, και ανεξαρτήτως του σημείου στο οποίο βρίσκεται η διαρκώς μεταλλασσόμενη μεταδιαδικαστική πορεία.

Καταρχάς, δυο λόγια για τη συντήρηση. Ο δεδηλωμένος στόχος του Caskey στη Λέρνα (βλ. εδώ σημ. 27: *Hesperia* 26, σ. 139–142) ήταν να «συντηρήσει τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα» που είχαν ήδη αποκαλυφθεί και να «αφήσει το χώρο σε μια κατάσταση εύληπτη για τους φοιτη-

02

Ο J.L. Caskey
πριν από τον Β' Π.Π.

τές και τους επισκέπτες». Για το σκοπό αυτό, περιέφραξε το ανεσκαμμένο τμήμα του χώρου με «ξερολιθιές που συμπληρώθηκαν με σπλισμένο σκυρόδεμα στις επιστέψεις». Αυτές λειτουργούσαν και ως αναλημματικοί τοίχοι. Αναλημματικοί τοίχοι κτίστηκαν και σε άλλα σημεία όπου χρειάζονταν προκειμένου να στηρίξουν κατασκευές και να «βοηθούν το μάτι στη διάκριση μεταξύ των “διαφορετικών” χρονολογικών “επιπέδων του χώρου”». Τα λίθινα θεμέλια που στηρίζαν τοίχους από ακατέργαστες πλίνθους συμπληρώθηκαν όπου αυτό ήταν αναγκαίο για λόγους σαφήνειας και οι λιγοστοί τοίχοι από ωμοπλίνθους που απέμεναν καλύφθηκαν με «επιστέψεις ... κατασκευασμένες από σύγχρονα κεραμίδια».

Το μεγαλύτερο πρόβλημα όσον αφορά τη συντήρηση ήταν, όπως σημείωνε, η διατήρηση της πρωτοελλαδικής Οικίας των Κεράμων. Λήφθηκαν προσωρινά μέτρα, δημιουργήθηκαν δηλαδή προστατευτικά κελύφη, ώσπου σχεδιάστηκε από τον Αθηναίο αρχιτέκτονα Παύλο Μυλωνά ένα τοιμεντένιο στέγαστρο με δίριχτη στέγη, το οποίο τοποθετήθηκε στο χώρο την επόμενη χρονιά, με πρόβλεψη για επιπλέον προστασία στα πλαϊνά μέρη.

Υπήρχαν και άλλα προβλήματα συντήρησης όπως και θέματα προσβασιμότητας. Έπρεπε να λυθεί το πρόβλημα της απορροής υδάτων. Έχοντας κατά νου τους επισκέπτες και τη συγκράτηση του εδάφους, φυτεύτηκαν «μερικά δέντρα, θάμνοι και κλήματα, ενδημικά και κατάλληλα για την περιοχή».

Με ζωντανό το ενδιαφέρον του για την κατάσταση του αρχαιολογικού χώρου της Λέρνας και για τους κατοίκους του χωριού, ο Caskey πραγματοποίησε πολλές επισκέψεις στον τόπο αυτό, πολύ καιρό αφότου είχε ολοκληρωθεί η ανασκαφή.

Η κυκλαδική θέση της Αγίας Ειρήνης

Η Κέα, νησί που χαρακτηρίζουν ο σχιστόλιθος, ο σιπολίτης και τα σπάνια κοιτάσματα μαρμάρου, με έδαφος κατά τόπους πλούσιο σε σίδηρο, είχε πολύ διαφορετικές απαιτήσεις απ' ό,τι η αργολική θέση της Λέρνας. Παρ' όλα αυτά, τέσσερις άξονες της ανασκαφικής προσέγγισης του Caskey βρήκαν εφαρμογή και στις δύο θέσεις: α) Ο σεβασμός των απαιτήσεων του χώρου και η διενέργεια της ανασκαφής με βάση αυτές (αυτό που θα ονομάζαμε μέθοδο), β) Ο περιορισμός της ανασκαφής σε συγκεκριμένη έκταση του δεδομένου χώρου προς όφελος της μελλοντικής έρευνας, γ) Η χρήση όλων των διαθέσιμων τότε επιστημονικών εργαλείων και τεχνικών, με σκοπό να δοθούν απαντήσεις σε ερωτήματα που θα διατυπώνονταν στο μέλλον²⁸, δ) Η έγνοια του για τη συντήρηση, νοούμενη ως προστασία του ίδιου του χώρου, ώστε αυτός να είναι προσβάσιμος και κατανοητός σε επισκέπτες ή μελετητές (εκπαιδευτική αξία του χώρου). Όλα αυτά αντανακλούν την προσέγγιση της διατήρησης του παρελθόντος σε διάλογο με το μέλλον. Σύντομες έρευνες έγιναν και σε άλλες περιοχές του νησιού, σε μια προσπάθεια να κατανοήσει ο Caskey τη θέση του νησιού και τη σχετική σημασία της θέσης της Αγίας Ειρήνης. Μεταξύ αυτών ήταν η θέση «Παούρας»²⁹ του όρμου Οτζιάς και η περιοχή της Καρθαίας, αλλά και σημεία στις νοτιοανατολικές ακτές.

Συνήθως υπάρχουν πολύ σοβαροί λόγοι για την επανεξέταση και την αξιολόγηση προηγούμενων διαδικασιών και μεθόδων ανασκαφής μιας παλαιάς ανασκαφικής θέσης, καθώς και για την ερμηνεία ή την επανερμηνεία των ευρημάτων. Εδώ, η σύγχρονη τεχνολογία αποδεικνύεται πολύτιμη, ωστόσο δεν επιτρέπεται να επισκιάζει τα συμπεράσματα από την έρευνα του παρελθόντος, τόσο ως προς το περιεχόμενο όσο και ως προς τη μέθοδο ή τη διαδικασία.

Ένα πρόσφατο άρθρο της Ε. Γκορογιάννη (βλ. εδώ σημ. 30) παρουσιάζει το έργο του Caskey στην Κέα από σκοπιά πολύ διαφορετική από αυτήν που καταγράφεται στο παρόν άρθρο. Ενώ εγκωμιάζει τα επιτεύγματα του Caskey για τα δεδομένα της εποχής του και αναγνωρίζει κάποιες από τις καθοριστικές αλλαγές για την πορεία της αρχαιολογίας χάρη στην εισαγωγή στην Ελλάδα της «Νέας Αρχαιολογίας» στις δεκαετίες του 1950 και του 1960, η συγγραφέας εξακολουθεί να προσεγγίζει την παλαιά ανασκαφή στην Αγία Ειρήνη θεωρητικά, με τη γνωστή, τετριμμένη πλέον απόρριψη του πολιτισμικού-ιστορικού παραδείγματος. Οι δυσκολίες που συναντώνται σήμερα στην αποκατάσταση του δυτικού και του βόρειου τομέα φαίνεται να αποδίδονται στην έλλειψη μεθοδολογίας κατά το παρελθόν. Μια φιλοσοφική προσκόλληση στον «λογικό θετικισμό» επισημαίνεται στην προσέγγιση του Caskey, όπως και στην ανάθεση των δημοσιεύσεων στους φοιτητές του αναγνωρίζεται μια αλλαγή πορείας εκ μέρους του³⁰. Η ανασκαφική μεθοδολογία, πράγματι, ούτε διδασκόταν στις πανεπιστημιακές αίθουσες ούτε αξιοποιούνταν επί τόπου, γιατί βρισκόταν ακόμη στα σπάργανα. Η διεπιστημονική έρευνα, ωστόσο, υπήρχε ήδη από πολύ καιρό.

03

04

03
Πύλος. Επίσκεψη των Blegen και Caskey (δεξιά), 1970.

04
Καλλιτεχνική αναπαράσταση της αρχαίας Καρθαίας από τον Roger Tourte.

Στις δεκαετίες του 1960 και 1970 η «Διαδικαστική Αρχαιολογία» ασφαλώς και είχε ξεκινήσει ήδη τη μακρά ιστορία της μετεξέλιξής της. Διαφωνίες υπήρχαν και εξακολουθούν να υπάρχουν, όπως, καθώς φαίνεται, υπάρχει και η προσπάθεια να αναζωπυρωθεί ένα από καιρό εξαντλημένο θέμα με τη μορφή της λεγόμενης «πολιτισμικής-ιστορικής» προσέγγισης που ορισμένοι πάντα θεωρούσαν μια εμμονή της «παλαιάς σχολής» ερευνητών. Οι περισσότεροι, πλέον, ακολουθούν την εκτίμηση του Bintliff για τους περιορισμούς της δογματικής θεωρίας³¹. Πράγματι, μια κονστρουκτιβιστική προσέγγιση δεν είναι πάντοτε εποικοδομητική. Ενώ κάποιος ακόμη διστάζουν, πολλοί από τους «βατράχους γύρω από το τέλμα»³² έχουν τολμήσει τη βουτιά.

Συνεχής πρόοδος, έστω και σπασμωδική, έχει σημειωθεί, ενώ η αμφισβαιία, με το δηλητήριο της, μπορεί κατά καιρούς ακόμη να παραμονεύει. Ίσως να έχει εγκαινιαστεί άλλη μία «Νέα Εποχή», καθώς σημαντικές έρευνες συνεχίζουν να γίνονται χωρίς να χάνεται η επαφή με τη Μητέρα Γη³³. Ο J.C. Wright σωστά επισήμανε ότι «όσο κι αν μας εκπλήσσει αυτό, σε οποιαδήποτε έρευνα οι θέσεις είναι δύσκολο να καθοριστούν αντικειμενικά»³⁴. Ασφαλώς, τίποτε δεν μπορεί να υποκαταστήσει τη στενή οικειότητα με τον τόπο της ανασκαφής εκείνων που βρίσκονται επί το έργον, ειδικά όταν έχουμε να κάνουμε με τα διαφορετικά, εναλλασσόμενα κατάλοιπα μιας μεγάλης χρονολογικής περιόδου. Αυτό ήταν το πλεονέκτημα της έρευνας των Γεωργίου και Φαράκλα που, μαζί με τις υλικές μαρτυρίες τις οποίες εσκεμμένα άφησαν *in situ*, παραγκωνίστηκε και αλλοιώθηκε³⁵. Δυστυχώς είχε να κάνει μόνο με το σκοπό να αφήσουν τα ευρήματα κατά χώραν, δεν ζητήθηκε άδεια.

Οι δραστηριότητες του Caskey στο Αιγαίο για το OSS την περίοδο του Β' Π.Π. και η επακόλουθη εργασία του με έδρα το Μόναχο μετά τη ναζιστική ήττα παρείχαν ένα ερευνητικό υπόβαθρο που αποδείχθηκε πολύ σημαντικό για το μετέπειτα έργο του στην Κέα. Έχει λεχθεί ότι ο Alan Wace ίσως ήταν εκείνος που επέστησε την προσοχή του Caskey στη θέση της Αγίας Ειρήνης³⁶. Πράγματι, οι ερευνητές τότε συχνά αντάλλαζαν απόψεις, ίσως με μεγαλύτερη προθυμία απ' ό,τι σήμερα. Ο Wace, το κύριο έργο του οποίου αφορούσε την ηπειρωτική Ελλάδα και την Πελοπόννησο, γνώριζε ασφαλώς καλά τα νησιά του Αιγαίου, είχε επισκεφθεί την Τροία και είχε διενεργήσει ανασκαφές στην Αίγυπτο (στην περιοχή Κομ ελ Ντικ της Αλεξάνδρειας) από το 1947. Ο Wace είχε εκφράσει την επιθυμία να δουλέψει στην Αγία Ειρήνη με τον Gabriel Welter, κάτι που δεν πραγματοποιήθηκε ποτέ. Όσον αφορά ωστόσο το ενδιαφέρον του Caskey για την Αγία Ειρήνη, θα το συνέδεα πολύ περισσότερο με τα συνεχή ταξίδια του στο Αιγαίο, κατά τη διάρκεια των χρόνων της ενασχόλησής με την Τροία, αλλά και τις στρατιωτικές εμπειρίες του σε όλη την αιγιακή περιοχή κατά τη διάρκεια του Β' Π.Π. Από τότε κιόλας έβλεπε στο Αιγαίο μια μακρά ιστορική σειρά πολιτισμικών επαφών και ανταλλαγών. Σε κάθε περίπτωση, ο Caskey, όπως και άλλοι μελετητές, γνώριζε καλά το νησί. Ο ίδιος το είχε επισκεφθεί τουλάχιστον μία φορά τα χρόνια που εργαζόταν για το OSS³⁷, μία δεκαετία δηλαδή πριν από την έκδοση των ερευνών του Scholes³⁸.

Ο κατάλογος των πρόσφατα μελετημένων ή εντοπισμένων θέσεων είναι τόσο μεγάλος που προκαλεί κατάπληξη. Την ίδια στιγμή παλαιότερες θέσεις έχουν προσελκύσει εκ νέου το ενδιαφέρον. Σύγχρονοι ερευνητές, υποχρεωμένοι να καταπιαστούν με θέσεις που είχαν ανασκαφεί αρκετές δεκαετίες ή και έναν αιώνα πριν, αντιμετωπίζουν μεγάλες δυσκολίες ερμηνείας. Εκείνοι που δουλεύουν στον αρχαιολογικό χώρο της Κνωσού το γνωρίζουν καλά. Αντίστοιχα, η νέα εργασία που γίνεται στον Θέρμο³⁹ καταδεικνύει τις δυσκολίες ερμηνείας μιας θέσης που ανασκάφηκε τόσο καιρό πριν. Για όσους προσπαθούν να αποκωδικοποιήσουν μια θέση που οι ίδιοι δεν έχουν ανασκάψει ποτέ, οι δυσκολίες είναι ακόμη μεγαλύτερες.

Η θέση της Αγίας Ειρήνης στην Κέα πράγματι έθεσε τους κανόνες της και η προσέγγιση του Caskey ανταποκρίθηκε σε αυτούς και υπήρξε πρωτότυπη⁴⁰. Ο Gerald Cadogan αναφέρθηκε πριν από πολύ καιρό στην ιδιαιτερότητα της δουλειάς του Caskey: «Οι ανασκαφές του ήταν δικές του δημιουργίες, τρισδιάστατα γλυπτά σμιλεμένα αντίστροφα»⁴¹. Η θέση έθετε τις απαιτήσεις της και ο Caskey έκανε τα σχέδιά του. Ίσως είναι περιττό να σημειωθεί ότι η κανονικότητα του συστήματος του Sir Mortimer Wheeler, το οποίο αναπτύχθηκε για την κοιλάδα του Ινδού ποταμού, ενώ εξακολουθεί να χρησιμοποιείται επιτυχώς σε κάποια σχετικά επίπεδα μέρη, θα ήταν αδύνατο να εφαρμοστεί στην Αγία Ειρήνη⁴².

Η οπτική του Caskey ήταν δική του, *suī generis*, και προσαρμοσμένη στη θέση που ανέσκαπτε. Στην Αγία Ειρήνη θέλησε για πολλούς λόγους να ακολουθήσει τη μορφολογία του τόπου, όπως διαμορφωνόταν σε διαφορετικά επίπεδα. Ο ένας ήταν για να καταλάβει τον αντίκτυπο της μορφολογίας στην τοποθέτηση των κτιρίων και των χώρων. Οι ανασκαφικές του

αποφάσεις ακολουθούσαν αυτήν τη μορφολογία. Το βραχώδες υπόστρωμα και τα επίπεδα των θεμελίων αποτυπώθηκαν από τους αρχιτέκτονες⁴³.

Καθώς οι εργασίες προχωρούσαν και έφτασαν στα στρώματα της Πρώιμης Περιόδου του Χαλκού, χρησιμοποιώντας την τριμερή διάκριση που όλοι είχαν υιοθετήσει από την εποχή των Wace, Blegen και Evans κι έπειτα, ο Caskey καθόρισε περιόδους που θεωρούσε ότι αντανάκλουν συνολικά την ιστορία της θέσης, με όρους αρχιτεκτονικής αλλά και με βάση τους ρυθμούς της κεραμικής. Σε γενικές γραμμές, οι ταξινομήσεις αυτές είναι ακόμη εφαρμόσιμες, με κάποιες μικρές προσαρμογές, ως εξής:

I-III: Πρώιμη Περίοδος του Χαλκού (Wilson 1999)

IV: Πρώιμη και Μέση φάση της Μεσοκυκλαδικής (Overbeck 1989)

V: Τελική φάση της Μεσοκυκλαδικής περιόδου (Davis 1986)

VI: Πρώτη φάση της Ύστερης Περιόδου του Χαλκού: Ύστερη Μινωική ΙΑ, Ύστερη Ελλαδική Ι, και σύγχρονη Ύστερη Κυκλαδική (Caskey 1979)

VII: Ύστερη Μινωική ΙΒ, Ύστερη Ελλαδική ΙΙ, σύγχρονη Ύστερη Κυκλαδική (Caskey 1979)

VIIa: Πρώιμη Ύστερη Μινωική ΙΒ, Ύστερη Ελλαδική ΙΙΑ (Schofield 1984)

VIIb: Τέλη της Ύστερης Μινωικής ΙΒ, μεταβατική φάση της Ύστερης Ελλαδικής ΙΙΑ-Β (Schofield 1984)

VIIc: Ύστερη Ελλαδική ΙΙΒ (Cummer και Schofield 1984, Hershenson 1998)⁴⁴

VIII: Ύστερη Περίοδος του Χαλκού ΙΙΙ (Caskey 1979).

Η πρόσθετη διάκριση της Περιόδου VII για να συμπεριλάβει την περίοδο VIIc αντανάκλα την εύρεση κεραμικής της Ύστερης Ελλαδικής ΙΙb σε μερικά επιφανειακά σημεία του εδάφους πάνω από το στρώμα καταστροφής της Περιόδου VIIb. Ορισμένες εμπορικές σχέσεις φαίνεται πως συνεχίστηκαν. Ο Caskey είχε υπόψη του το πρόβλημα που έθεταν αυτές οι αποθέσεις, αλλά δεν είχε αποφασίσει ακόμη αν έπρεπε να τις συμπεριλάβει στη μετακαταστροφική Περίοδο VIII (όπως αυτή προσδιορίζεται στο AJA 1979, σ. 412), όπου θα ανήκαν αν η διάκριση των κύριων χρονολογικών περιόδων ανταποκρινόταν σε μεγάλες αρχιτεκτονικές αλλαγές ή γεγονότα που θα αφορούσαν ολόκληρη τη θέση, ή στην Περίοδο VII, στην οποία αυτές οι αποθέσεις χρονολογούνταν με βάση αποκλειστικά την κεραμική⁴⁵. Είναι θέμα ερμηνείας και ίσως θα πρέπει να τονιστεί πάλι το προφανές: πέραν του ότι αποτελούν στοιχεία που μαρτυρούν εμπόριο, οι φάσεις κεραμικής δεν αντανάκλουν πάντα τα φυσικά δεδομένα μιας θέσης. Οι εμπορικές σχέσεις δεν σταματούν πάντα εξαιτίας μιας φυσικής καταστροφής, ούτε οι αλλαγές στις τεχνολογίες της κεραμικής αντανάκλουν απαραίτητα σημαντικά γεγονότα, όπως επισήμανε ο αείμνηστος Σπ. Ιακωβίδης⁴⁶.

Οι τοίχοι και τα αντικείμενα της Περιόδου VII ήταν σε πολλά σημεία πολύ κοντά στην επιφάνεια. Ανθρώπινες επεμβάσεις στην επιφάνεια της θέσης είχαν πραγματοποιηθεί βέβαια πολλές φορές και πολύ καιρό προτού αποφασιστεί η συστηματική ανασκαφή της. Οι τελευταίες από αυτές τις επεμβάσεις καταγράφονται στο ακόμη πολύτιμο βιβλίο του I.N. Ψύλλα⁴⁷. Επομένως, τα συμφραζόμενα όσων βρίσκονταν στην επιφάνεια δεν είχαν ως επί το πλείστον σχεδόν καμία σχέση με την ανασκαφή της Εποχής του Χαλκού. Ωστόσο, κάθε αντικείμενο που βρέθηκε εκεί είχε κάποια συμφραζόμενα, ως προς τη θέση του πάνω ή μέσα στο επιφανειακό στρώμα, αντανάκλωντας σε σημαντικό βαθμό ό,τι διαδραματιζόταν κατά τη διάρκεια της μεταγενέστερης και πολύ μεταγενέστερης ιστορίας του ακρωτηρίου⁴⁸.

Οι πρώτες τομές έφεραν στο φως τα κατάλοιπα του Ναού, της Οικίας Α και της Οικίας Β. Ακολούθησαν, εν ευθέτω χρόνω, οι ανασκαφές του δυτικού τομέα, με τη σημαντική αρχιτεκτονική διαδοχή από την Πρώιμη Εποχή του Χαλκού ως την Ύστερη Εποχή του Χαλκού, και του βόρειου τομέα. Και οι δύο τομείς είχαν σημαντικά κατάλοιπα οχυρώσεων δύο φάσεων. Η ανασκαφή τους ήταν και είναι περίπλοκη και θα πρέπει να συμπεριληφθεί στο έργο που ο Caskey δεν μπόρεσε να ολοκληρώσει, καθώς προσεβλήθη από Αμυοτροφική Πλευρική Σκλήρυνση (ασθένεια του Λου Γκέριγκ). Το 1979 γνώριζε πολύ καλά ότι δεν του απέμεναν πολλά χρόνια ζωής. Έκανε ό,τι μπορούσε με τη δουλειά που εκκρεμούσε εκείνη τη στιγμή, αλλά ήταν αδύνατο να ολοκληρώσει όσα σχεδίαζε τόσο στους δύσκολους⁴⁹ τομείς (τον δυτικό και τον βόρειο) όσο και στην περαιτέρω μελέτη και τροποποίηση αυτού που ο ίδιος είχε ονομάσει, ευρέως, Περίοδο VIII.

Οι ανασκαφές του Caskey ήταν πράγματι ιδιουσγκρασιακές. Αυτό μετριάζονταν από την προσοχή στη λεπτομέρεια που είχε κληρονομήσει από το δάσκαλό του, τον Blegen, σίγουρα από τον άλλο μέντορά του, τον Hill, η οποία ίσως είχε οξυνθεί ακόμη περισσότερο στα τα-

ραγμένα χρόνια του Β' Π.Π. στο Αιγαίο, όπου η ανθρώπινη ζωή εξαρτιόταν από την οξυδερκή παρατήρηση. Όπως και στη Λέρνα, κατά την έρευνα της θέσης της Αγίας Ειρήνης χρησιμοποιήσε όλη τη διαθέσιμη τεχνολογία της εποχής: γεωλογική, ορυκτολογική, χημική και βιολογική⁵⁰. Οι δημοσιευμένοι τόμοι *Keos I, Keos II, Μέρος 10*⁵¹, *Keos III, IV, V, ..., VII, VIII, IX* και *X* ανταναικλούν όλοι, σε διαφορετικό βαθμό, την οπτική του. Η προσέγγισή του συνδύαζε την προσεκτική και ενδελεχή επιστημονική έρευνα, την παρατήρηση και το ένστικτο. Χρησιμοποίησε τη διαίσθησή του, αναγνωρίζοντας το ρόλο του παράγοντα της τύχης σε κάθε ανασκαφή⁵² και πάντοτε ήταν πρόθυμος να σεβαστεί τη συμβολή άλλων, προκατόχων του, συγχρόνων του ή φοιτητών του. Ως ένα βαθμό, αυτό ήταν μια εκλεκτική προσέγγιση. Όπως και στη Λέρνα, το σχέδιό του, όσον αφορούσε τη δημοσίευση, ήταν να εμπιστευτεί σε όσους φοιτητές του ανταποκρίνονταν στα κριτήριά του τη δημοσίευση της θέσης, κρατώντας για τον εαυτό του έναν ή δύο τόμους, τη σύνταξη ενός Οδηγού (έγραψε πράγματι έναν σύντομο, προκαταρκτικό Οδηγό που δεν εκδόθηκε, παρότι κυκλοφόρησαν πολλά αντίγραφα του) και τη γενική επιμέλεια των μελετών. Η αυτοσυγκράτησή του στην επιμέλεια είναι εμφανής στον τόμο *Keos I. Kephala*.

Εκείνες τις εποχές οι μεγάλες δυσκολίες στη διεύθυνση μιας ανασκαφής αντιμετώπιζονταν με χιούμορ. Κάποιες από αυτές τις δυσκολίες είναι καταγεγραμμένες στις ερωταποκρίσεις του Caskey και του G.L. Huxley στο «Τι έκανες με τα κύπελλα που είναι κωνικά; Τι έκανες μ' εκείνα τα κωνικά κύπελλα;»⁵³. Όπως έχουν επισημάνει πολλοί από την «παλαιά φρουρά», την εποχή εκείνη οι συνθήκες ήταν πολύ διαφορετικές. Για παράδειγμα, χρειαζόταν συνεχής άντληση νερού και σε ορισμένα μέρη οι αντλίες χάλαγαν πολύ συχνά⁵⁴. Απρόσκλητοι επισκέπτες πηδούσαν πάνω από τους τοίχους και τα σύρματα περίφραξης από περιέργεια ή ζητώντας να ξεναγηθούν. Σοβαρά προβλήματα υγρασίας επηρέασαν το Μουσείο της Χώρας. Ο επικεφαλής ορισμένες φορές χρειαζόταν να πάει σε κάποια άλλη ανασκαφή. Οι φύλακες του χώρου συχνά δεν ήταν αρκετοί, έτσι ώστε ο χώρος κατά περιόδους έπρεπε να φυλάσσεται από την ανασκαφική ομάδα. Έλλειψη ή και πλήρης απουσία φιαλών υγραρίου σήμαινε φτωχό φωτισμό στις αποθήκες. Η μεταφορά των υλικών ήταν αργή και εξαρτημένη από τις καιρικές συνθήκες, και δεν συγκρίνεται βέβαια με τις συνθήκες μεταφοράς μερικά χρόνια αργότερα. Τα πλοία ήταν μικρά και δεν έκαναν τακτικά δρομολόγια, συχνά δε είχαν καθυστέρηση λόγω και πάλι των καιρικών συνθηκών — εξού και οι συνεχείς αναφορές στον καιρό σε ορισμένα ανασκαφικά ημερολόγια. Και αυτά είναι μερικά μόνο από τα κωλύματα... Ένα αξιομνημόνευτο αστείο που έκανε ο ξυλουργός του ανασκαφέα, Γιάγκος Ιακώβου, ήταν ότι «οι Αμερικανοί πάνε στο φεγγάρι κι εμείς ούτε ίσαμε το Λαύριο δεν μπορούμε να φτάσουμε». Θα μπορούσε να προστεθεί το πρόβλημα της φιλοξενίας των πάντων και οι σκηνές που στήθηκαν τον τελευταίο χρόνο ζωής του Caskey, προκειμένου να αντιμετωπιστεί η απρόσμενη συρροή όλων εκείνων που έκαναν επιφανειακή έρευνα, οπαδών της «Δι-αδικαστικής Αρχαιολογίας».

Τα τροκτικά πάντοτε αποτελούσαν πρόβλημα, καθώς έτρωγαν τα τηλεφωνικά καλώδια (όταν κάποτε επιτέλους εγκαταστάθηκε δίκτυο τηλεφωνίας) και, όπως διαβάζουμε σε μία από τις εγγραφές σε ένα ανασκαφικό ημερολόγιο του Caskey: «ένας μπούμπουρας εξέτασε τους τίτλους όλων των βιβλίων στα ράφια της βιβλιοθήκης — κι ύστερα πέταξε μακριά».

Όπως και στη Λέρνα, η συντήρηση του χώρου της Αγίας Ειρήνης έγινε με το βλέμμα στο μέλλον. Ο χώρος προστατεύτηκε με τοίχο και περίφραξη. Κατασκευάστηκαν μονοπάτια για επισκέπτες και ερευνητές. Οι τοίχοι ενισχύθηκαν όπου αυτό ήταν απαραίτητο, ενώ προσθήκες και στηρίγματα, είτε από σχιστόλιθο είτε κάποιες φορές από σιπολίνη, επικαλύφθηκαν με λευκό ασβεστοκονίαμα και φωτογραφήθηκαν, καθώς η βροχή θα αναλάμβανε να διαμορφώσει την εξωτερική τους εμφάνιση, κάτι που γνώριζε ο ανασκαφέας. Πεύκα, των οποίων το ριζικό σύστημα είναι βραχύ, αντικατέστησαν ορισμένους από τους αυστραλιανούς ευκαλύπτους οι οποίοι είχαν προκαλέσει φθορά στους τοίχους αναζητώντας νερό σε μεγάλο βάθος. Το σαρκόδες μπουζί (*carpobrotus edulis*) φυτεύτηκε σε σημεία όπου χρειαζόταν να συγκρατηθεί το έδαφος αλλά και να προστατευτούν τα τείχη. Το ριζικό του σύστημα είναι εξαιρετικά επιφανειακό, εξού και θεωρήθηκε ασφαλής επιλογή. Είναι ένα επεκτατικό φυτό που απλώνεται ταχύτατα, αλλά μπορεί να τεθεί υπό έλεγχο. Το μεγαλύτερο μειονέκτημά του, άγνωστο στον Caskey εκείνη την εποχή, είναι ότι οι αρουραίοι το εκτιμούν ιδιαίτερα ως τροφή.

06

Πασχίζοντας για την αναχώρηση με το παλιό «Ιουλίας Κέας» από την Κορησσία.

07

Μόλος Κορησσίας: φόρτωση και εκφόρτωση.

06

07

Η συντήρηση οποιουδήποτε αρχαιολογικού χώρου, ιδιαίτερα με τις σημερινές τουριστικές απαιτήσεις, δεν είναι εύκολη υπόθεση⁵⁵. Η σχετικά απλή προσέγγιση, όπως περιγράφηκε τόσο στη Λέρνα όσο και στην Αγία Ειρήνη, είχε ακόμη και τότε τις δυσκολίες της. Στην Αγία Ειρήνη, το πρόβλημα, που εξακολουθεί να υπάρχει, απασχολούσε έντονα τον Caskey, ιδιαίτερα ως προς το Ναό. Πιο πρόσφατες προτάσεις για τον ίδιο το Ναό περιλαμβάνουν τη φωτογραφιμετρική αποτύπωση και στη συνέχεια την αποξήλωση και ανακατασκευή των τοίχων, ή την επίχωση του χώρου του Ναού. Αυτό, όμως, δεν θα απέτρεπε την εσωτερική μετακίνηση των τοίχων, ιδιαίτερα εκείνων από σχιστόλιθο, εκτός και εάν συγκρατούνταν στη θέση τους με κάποιο μεταλλικό πλέγμα. Καμία από τις λύσεις αυτές δεν είναι απόλυτα ικανοποιητική, παρόλο που ένα εκτεταμένο μεταλλικό πλέγμα ή πλέγματα θα μπορούσαν, πιστεύω, να είναι η πιο ασφαλής λύση.

Ενδεικτική της στάσης του Caskey ήταν επίσης η —αξιοσημείωτη— αντίδρασή του στο αίτημα να αφαιρεθεί από τον ανασκαφικό μάρτυρα το άλλο μισό του «αμφορέα των γρυπών»⁵⁶, που είχε ήδη αποκαλυφθεί. Αρνήθηκε να το κάνει επισημαίνοντας ότι ύστερα θα ήταν πολύ δύσκολο να σταματήσει κανείς και ότι με τη συνεχή ανασκαφή τίποτε καινούργιο δεν θα μαθαίναμε.

Είναι συνάμα εύκολο και δύσκολο να ασκήσει κανείς κριτική στο έργο παλαιότερων ερευνητών, μετά το πέρασμα ολόκληρων δεκαετιών. Ελλοχεύει ωστόσο ο κίνδυνος δίπλα στα ξερά να καούν και τα χλωρά⁵⁷. Η απόρριψη του παρελθόντος δεν φωτίζει απαραίτητα το παρόν, γιατί χάνονται οι υφιστάμενες συνδέσεις και η φωνή της αρχαιολογικής θέσης φιμώνεται, ενώ οι συγκρίσεις με αντικείμενα που έχουν βρεθεί αλλού πολλαπλασιάζονται απλά ως συγκρίσεις και στατιστικά στοιχεία. Στον πυρήνα του, αυτό μπορεί κάλλιστα να χαρακτηριστεί ντετερμινιστικό. Ο Μέγας Αλέξανδρος μπορεί να κατέκτησε για κάποιο διάστημα μέρος της Ινδίας. Ο Ναπολέων, που δυο φορές έγινε αυτοκλήτως αυτοκράτορας, όχι. «Εάν η πολιτική δεν έχει στόχο το σεβασμό του παρελθόντος, προκειμένου να διασφαλίσει το μέλλον, τότε δεν είναι παρά ένας καθρέφτης στον οποίο κοιτάζεται κανείς, μια μορφή ναρκισσισμού», διαβάζουμε σε μια πρόσφατη δήλωση που, αν και αναφερόταν σε μια συγκεκριμένη πολιτική κατάσταση, θα μπορούσε να ισχύει σε κάθε αρχαιολογική πρακτική⁵⁸.

Ο Caskey διέκρινε ότι ήταν υψίστης σημασίας να κρατήσει ανοιχτό το διάλογο, προκειμένου να διευρυνθεί το πεδίο κατανόησης και να επιτραπεί η άντληση νέων πληροφοριών υπό το φως της πιο σύγχρονης τεχνολογίας, κάτι που θα συνιστούσε μια πραγματική και όχι μια απλώς θεωρητική πρόοδο⁵⁹. Αυτή είναι η απολύτως απαραίτητη βάση για να έχει νόημα η ύπαρξη του ίδιου του αρχαιολογικού χώρου.

Σεβόταν τους ερευνητές των περασμένων εποχών και εκτιμούσε τη συμβολή τους. Το όραμά του συμπεριλάμβανε το μέλλον. Ίσως έχοντας κατά νου την εμπειρία του στη Λέρνα, και σίγουρα με το βλέμμα στραμμένο στο μέλλον, το υπόλοιπο τμήμα του περίφημου «αμφορέα των γρυπών» παρέμεινε στο έδαφος, και εσκεμμένα άφησε άθικτο μέρος της θέσης της Αγίας Ειρήνης, ώστε να μπορέσει να ανασκαφεί και να μελετηθεί στο μέλλον, όταν νέες επιστημονικές μέθοδοι και τεχνολογίες θα ήταν διαθέσιμες για να επιτρέψουν την κατανόηση συγκρίσιμου υλικού από θέσεις ήδη γνωστές ή που έμενε ακόμη να αποκαλυφθούν. Αυτή η προοδευτική άποψη για τη μελλοντική έρευνα ασφαλώς και δεν ήταν η πάγια τακτική στις αρχές του 20ού αιώνα, κάθε άλλο. Επίσης, δεν περιοριζόταν από τα όρια μιας αμιγώς θεωρητικής προσέγγισης. Ήταν σαφώς μια από τις πιο σημαντικές ιδιοσυγκρασιακές εκφάνσεις του Caskey. Δεν ήταν κάποιο καπρίτσιο. Ήθελε να μείνει η θέση ζωντανή για νέες ανακαλύψεις, νέες ερμηνείες, και η φωνή της να φτάσει στο μακρινό μέλλον.

Απόδοση στα ελληνικά: Πελαγία Τσινάρη

08
Ο J.L. Caskey το χειμώνα
του 1976.

Σημειώσεις

- * Η εικονογράφηση του άρθρου οφείλεται στην εξαιρετική δουλειά της φωτογράφου Ελένης Μπαρδάνη, η οποία επέδειξε ιδιαίτερη φροντίδα σε κάθε φωτογραφία. Την ευχαριστώ θερμά.
- ** Θα ήθελα να ευχαριστήσω ιδιαίτερος τον Στέφανο Δημόπουλο, δρ. Πανεπιστημίου Κολωνίας και Διευθυντή της Β' Οφθαλμολογικής Κλινικής του Θεραπευτηρίου Υγεία, ο οποίος κατανοεί βαθύτατα τη σημασία της όρασης σε όλες τις εκφάνσεις της αλλά και την αξία της μνήμης.
- 1 Βλ. Robert Darnton, *The Case for Books: Past, Present and Future*, Public Affairs, Νέα Υόρκη 2009.
 - 2 Lacey D. Caskey, Harold N. Fowler, James N. Paton και Gorham P. Stevens, *The Erechtheum. Measured, Drawn and Restored by Gorham P. Stevens*, έκδοση του Harvard University Press για την ΑΣΚΣΑ, 1927.
 - 3 Ο Lacey Caskey παντρεύτηκε αργότερα τη Mary (Maisie) Hamilton (1881–1962), χήρα του Guy Dickins, ο οποίος σκοτώθηκε το 1916 στον Α' Π.Π. Ανάμεσα στα δημοσιευμένα έργα της, το *Incubation, or The Cure of Disease in Pagan Temples and Christian Churches*, Λονδίνο 1906.
 - 4 Μεταξύ αυτών ήταν ο J. Nevins Hyde, δικηγόρος με διεθνή καριέρα, η κόρη του οποίου, Mary, και ο σύζυγός της, James H. Ottaway, έχουν δείξει αδιάλειπτο ενδιαφέρον για το έργο της ΑΣΚΣΑ, συμπεριλαμβανομένης της ανασκαφής του Caskey στη Λέρνα.
 - 5 Natalia Vogeikoff-Brogan, Jack L. Davis, Vasiliki Florou (επιμ.), *Carl W. Blegen. Personal and Archaeological Narratives*, Lockwood Press, 2014. Κριτική του βιβλίου από την S.H. Allen στο *Bryn Mawr Classical Review* 13.01.2016.
 - 6 Στον ετήσιο απολογισμό για το 1951–1952 (*Annual Report* 71 (1951–1962), σ. 21, ASCSA Archives), ο Caskey σημειώνει με ικανοποίηση ότι για την πλειονότητα των νεαρών σπουδαστών «η αρχαιολογία πεδίου φαίνεται να παρουσιάζει ενδιαφέρον δευτερευόντως (...). Έτσι η παραδοσιακή ισορροπία και ποικιλία των δραστηριοτήτων μας διατηρείται». Ο Caskey θεωρούσε πάντοτε σημαντική την ισορροπία ανάμεσα στην αρχαιολογική πράξη και τη μελέτη των φιλολογικών πηγών.
 - 7 Σημειώνεται ότι λεπτομέρειες μπορούν να βρεθούν σκόρπια σε αρχαιακές καταγραφές, κυρίως στην ΑΣΚΣΑ και στο Πανεπιστήμιο του Cincinnati.
 - 8 Susan Heuck Allen, *Classical Spies. American Archaeologists with the OSS in World War II Greece*, University of Michigan Press, Ann Arbor 2011. Βλ. ιδίως σ. 180–191 για την κωμικοτραγική ιστορία του κατασκόπου της υπόθεσης «Κικέρων», μιας σημαντικής υπόθεσης της εποχής, στην οποία ο Caskey έπαιξε κάποιο ρόλο. Για το διορισμό του Caskey στη Σύμρνη, βλ. σ. 91 και εικ. 12.
 - 9 Οι ατζέντες βρίσκονται στην κατοχή της συγγραφέως του παρόντος άρθρου. Βλ. επίσης ASCSA Archives 291 (8.23.1947), όπου αναφέρεται ότι περιέχεται ένα γράμμα του J.L. Caskey προς τον Carl Blegen, στο οποίο γράφει για τις «εντυπώσεις του από το στρατό».
 - 10 Στους κυρίους αυτούς με σύστησε ο αείμνηστος Σάββας Γεωργίου.
 - 11 Άρνη Γ. Μανούδης, *Ένα Επικίνδυνο Ταξίδι στο Αιγαίο κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου*, Κομοτηνή 2012. Ευχαριστώ τη Susan Allen που με σύστησε στο συγγραφέα.
 - 12 Ο Άγγλος Πρόξενος. Ο υποπλοίαρχος Noel C. Rees και οι Βρετανικές Μυστικές Υπηρεσίες, *Ελλάδα–Μέση Ανατολή [1939–1944]*, του Πέτρου Μακρή–Στάκου, εκδ. Ωκεανίδα, Αθήνα 2011. Για τις σχέσεις μεταξύ της βάσης του OSS (Caskey) στη Σύμρνη και του κλιμακίου–σταθμού των Επιχειρήσεων Ειδικών Αποστολών (Noel Rees), βλ. Heuck Allen, *ό.π.* (εδώ σημ. 8), κεφ. 6.
 - 13 George Paspatis, *Dead Reckoning. A Memoir of World War II in the Aegean*, Lycabettos Press, 2009 (εισαγωγή του Patrick Leigh Fermor). Ελλ. έκδ.: *Τυφλή πορεία. Απομνημονεύματα από τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο στο Αιγαίο*, μτφρ.: Μιχάλης Μάτσας, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, 2011. Ο Γιώργος Πασπάτης ήταν έμπειρος ιστιοπλόος και γνώριζε καλά το Αιγαίο.
 - 14 Παναγιώτης Κανελλόπουλος, *Ημερολόγιο 31 Μαρτίου 1942–4 Ιανουαρίου 1945*, Κέδρος, 1977. Η κατάσταση στην Αίγυπτο και την Εγγύς Ανατολή περιγράφεται γλαφυρά, από διαφορετική σκοπιά, στο Hermione Ranfurly, *To War with Whitaker. The Wartime Diaries of the Countess of Ranfurly 1939–1945* (1994).
 - 15 Jerome Sperling, «Kum Tepe in the Troad. Trial excavation 1934», *Hesperia* 45 (1976).
 - 16 Βλ. *Annual Report of the ASCSA 1948–49*, σ. 37, τον απολογισμό του Caskey για τις δραστηριότητές του εκείνο το ακαδημαϊκό έτος. Με την ανάληψη των διευθυντικών καθηκόντων, ο Caskey, τον οποίο αναμφίβολα διασκέδαζε η αλλαγή θέσης και συζητισμού μεταξύ τους, έγραψε ένα

- σημείωμα στον Blegen ζητώντας του την άδεια να τον αποκαλεί με το μικρό του όνομα (ASCSA Archives, επιστολή της 4.9.1950).
- 17 J.L. Caskey και E.G. Caskey, «The Earliest Settlements at Eutresis», *Hesperia* 29 (1960), σ. 126–167. Λίγα χρόνια ωριότερα, το 1949, πραγματοποιήθηκε μικρής διάρκειας έρευνα στο Ηραίό του Άργους από τους J.L. Caskey και P. Amandry, βλ. *Hesperia* 21 (1952), σ. 165–221.
 - 18 ASCSA *Annual Report for 1956–1957*, Director's report, σ. 22 κ.ε. Βλ. επίσης *Annual Report for 1958–1959*, Director's report, σ. 20 κ.ε.
 - 19 Στον ετήσιο απολογισμό της ΑΣΚΣΑ για το 1948–49, σ. 37, ο Caskey σημειώνει: «Λίγος χρόνος υπήρχε για να κάνω ανεξάρτητο ερευνητικό έργο. Αφιέρωσα κάποιες μέρες και ώρες (...) σε προβλήματα επιμέλειας σχετικά με τους τόμους I και II της δημοσίευσης των ανασκαφών του Πανεπιστημίου του Cincinnati στην Τροία, και γράφω αρκετά από τα κεφάλαια για τα οποία είμαι υπεύθυνος. Επίσης, συνέχισα να συντάσσω περιλήψεις άρθρων τουρκικής περιοδικής έκδοσης για το *Archaeological Digest of the American Journal of Archaeology*». Σε μια κριτική παρουσίαση, στο *AJA* 63/2 (1959), μετά την έκδοση του τόμου IV, η Emily Vermeule (το γένος Townsend) επέκρινε τον Blegen για το ότι δεν συνέδεσε την ανασκαφή του με προηγούμενες εργασίες στη θέση.
 - 20 Ο Blegen σαφώς προτιμούσε να συνεργάζεται άμεσα με την ελληνική Αρχαιολογική Υπηρεσία, παρά να εξαρτάται από τους περιορισμούς και τις άδειες μέσω της ΑΣΚΣΑ.
 - 21 Παρότι η περιοχή των Κλεωνών έχει διερευνηθεί διεξοδικά από τον Steve Miller και άλλους, παραβλέπεται, στις μέρες μας των μεγάλων αυτοκινητοδρόμων, από εκείνους που έχουν το βλέμμα στραμμένο νοτιότερα. Για μια επίλυση του προβλήματος στις Κλεωνές, βλ. Α. Κουζούπη, «Σηματοδοτώντας ένα Τοπίο ως Παλιμψυτο Αρχαίων και Σύγχρονων Υποδομών, ανάλυση του υποβάθρου του έργου “Τοπίο εντοπισμού/σήμανσης – εν κινήσει – του αρχαίου λατομείου Κλεωνών επί της Εθνικής Οδού Κορίνθου–Σπάρτης”» (Θεωρητική Προσέγγιση Ερευνώμενου Πεδίου, Βασικές Αρχές Σχεδιασμού), *Μνήμη και Αστικό Φαινόμενο* (επιμέλεια/συντονισμός: Δρ Σ. Τσέτσος, υπό έκδ.).
 - 22 Για παράδειγμα, είχαν γίνει περισσότερες από μία έντονες συζητήσεις μεταξύ των δύο σχετικά με το θέμα του βιβλίου *House VI F: A Building of the Sixth Settlement at Troy*, με τον Caskey, το συγγραφέα του, αποφασισμένο να το γράψει όπως ο ίδιος έκρινε ότι έπρεπε.
 - 23 Βλ. σχετικά M.P. Nilsson, *The Mycenaean Origin of Greek Mythology*. M.H. Wiener, «Homer and History: New Evidence», στο S.P. Morris και R. Laffineur (επιμ.), *Epos. Reconsidering Greek Epic and Aegean Bronze Age Archaeology*, Λιέγη και Ώστιν 2007, όπου εξετάζεται το ζήτημα των ομηρικών μύθων σε σχέση με τα χετιτικά κείμενα και άλλες μαρτυρίες από ένα πλήθος πηγών. Για μια ανατολική οπτική, βλ. επίσης M.R. Bachrova, *From Hittite to Homer, the Anatolian Background of Ancient Greek Epic*, Cambridge University Press, 2016. Το ενδιαφέρον στις ποικίλες πτυχές της φιλοσοφίας της μνήμης επιμένει, π.χ. J. Assmann, *Das kulturelle Gedächtnis: Schrift, Erinnerung und politische Identität in frühen Hochkulturen* (Verlag C.H. Beck, Μόναχο 1992), το οποίο μεταφράστηκε πρόσφατα στα αγγλικά από τον John Czaplicka με τίτλο *Collective Memory and Cultural Identity*. Για το κατά πόσον η μυθολογία μπορεί να εκφράζει την ιστορική παράδοση, τα γεγονότα και την πολιτιστική μνήμη, βλ. M.B. Sakellariou, *Between Memory and Oblivion. The Transmission of Early Greek Historical Traditions* (Μελέτηματα, 12), Αθήνα 1990 (μτφρ.: M.E. Caskey), που χρησιμοποιεί μια «κριτική» μάλλον παρά μια «υπερκριτική» προσέγγιση του προβλήματος της ιστορικής μνήμης.
 - 24 Βλ. J.L. Caskey, «Excavations at Lerna, 1952–1953», *Hesperia* 23 (1954), σ. 3–30. Επίσης, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, *Γέρας Αντωνίου Κεραμοποδίου* (1953), σ. 24–28. Τόσο ο Blegen όσο και ο Wace, ξεχωριστά ο καθένας, αναγνώριζαν την ανάγκη για νέες στρωματογραφικές έρευνες, βλ. Blegen στο *BSA* 46 (1951), σ. 16–24 και Wace στο *BCH* 70 (1946), σ. 631.
 - 25 J.L. Caskey, *Hesperia* 23 (1954), σ. 7, σημ. 11. Να σημειώσω εδώ ότι το μέγεθος και η σύνθεση του χωριού Μύλοι ποίκιλλε ανάλογα με τις οικονομικές συνθήκες. Μέρος του πληθυσμού την περίοδο των ανασκαφών περιλάμβανε απογόνους διωκόμενων Αρκάδων ζωοκλεφτών. Υπήρχαν επίσης Αρκάδες βοσκοί που ξεκαλοκαίριαζαν στους Μύλους με τα κοπάδια τους (προφορική πληροφορία από τον αείμνηστο Παναγιώτη Κάλιο, που ζούσε στους Μύλους και εργάστηκε μαζί με τον Caskey και στις τρεις θέσεις, Λέρνα, Εύτρηση και Αγία Ειρήνη). Για τις κοινωνικές αλλαγές στο Αιγαίο της Νεολιθικής και της Εποχής του Χαλκού εν γένει, βλ. D.J. Pullen, «Measuring Levels of Integration and Social Change in Neolithic and Bronze Age Aegean Societies: From Chiefdoms to Proto-States», στο R. Terrenato και D.C. Haggis (επιμ.), *State Formation in Italy and Greece: Questioning the Neoevolutionist Paradigm* (Οξφόρδη

